

İSLÂM MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Turgut CANSEVER*

*Bu yazı, merhum mimarımızın, İslâm'da Şehir ve Mimari, (Timaş yay., İstanbul 2013) adlı eserinden iktibas edilmiştir (s. 24-36).

□ Tevhid İlkesi

"Allah'ın mescidlerini, yalnızca Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar edebilirler. İşte, hidayete erenlerden oldukları umulanlar bunlardır." (Tevbe, 9/18) Bu âyet-i kerîme, genel anlamıyla mescidi inşa etmelerine izin verilen insanları, yani müminleri tarif etmektedir.

Müslümanların tutumları İslâm'da Şeriat ve Kur'ân-ı Kerim, Hadîs ve Sünnet'ten istinbat edilen akaidle tarif edilmiş durumdadır.

İslâmiyet'in temel prensibi olan Tevhîd (birlik) İslâm mimarisine de yansımış olup bütün varlık düzeylerine ait problemlerin bütünlüğünü kapsar ve cevaplandırır. Bütün varlık düzeylerine ait problemleri kapsamayan yaklaşımlar İslâmî olmaktan çok fetişistiktir.

"Allah ile beraber başka ilahlar edinme, yoksa kınanmış ve kendi başına bırakılmış olursun." (İsrâ, 17/22)

İslâm mimarîsi, maddî, biyo-sosyal, psikolojik ve ruhî-aklî varlık düzeylerinin problemleriyle ilgili spesifik tutumlar ve uygun değerlendirme sistemlerine sahiptir. İslâm tarihi boyunca, İslâm aleminin değişik bölgelerinde çeşitli nesiller, çevrelerini temel İslâmî ilkelere göre biçimlendirmeye çalıştı ve çok sayıda mimarî eser vücuda getirildi.

Sonuç olarak, İslâm'ın kültürel ve sanatsal başarılarına İslâm kozmolojisinin ve inanç sisteminin dışında kaynaklar icad etmeye çalışan her türlü tarihselcilik, tek taraflı kalmaya mahkumdur ve sanat formlarının ilişkileri ile onların genetik temellerini anlayıp tanımlamak yeteneğinden yoksundur.

İman ve amel (inanç ve uygulama) arasındaki, İslâm akidesi ile İslâm mimarîsi arasındaki, zorunlu ilişkinin yansımaları kurabilmek için meseleyi daha kapsamlı bir biçimde, bütünlüğü içerisinde incelemek büyük önem taşımaktadır.

İnsan ve İslâm Mimarîsi

İslâm mimarîsi, İslâmî tutum, duygu ve ifadelerin yansımasıdır. İnsanın, tıpkı diğer hayvanlar gibi psişik bir hayatı vardır. Bu hayat, sevgi, korku, sempati vs. gibi duygulardan mürekkeptir.

İnsanın psikolojik hayatını, ob-

jektif dünyayla duygusal ilişkisi bakımından açıklamayı amaçlayan modern psikolojinin yaklaşımı sınırlı ve elverişsizdir. Batılı deneycilik (empiricism) ve uzmanlaşma temelinde geliştirilmiş olan bu yaklaşım, varlığı birlik halinde kavrayamaz.

Öte yandan, insanın psikolojik hayatı, Müslümanın duygu ve tutumlarında yansımaları bulan kozmolojik idrak ve dinî inançlarla kontrol altına alınır. İslâm'da bu psikolojik durum ve duygular "biçim ifadeleri"nde incelenmiş, tanımlanmış, belirlenmiş ve değerlendirilmiş, kontrol edilmiş ve yansımış; sonuçta İslâm mimarîsinin doğmasına imkan vermiştir.

Rahmân ve Rahîm ve Kâdir-i Mutlak olan Allah'a inanmak emniyet duygusunun kökenini oluşturur ve sanat formlarına çok-renklilik ve aydınlık, formların beraklığı, hareketlerin sükûnu olarak yansır.

İslâmın düzenleyip tanımladığı tutumlar (örneğin, Allah'tan başkasından korkmamak) tasarım sürecinde baskın olan psikolojik unsurlardır. Etkileri, aynı zamanda tevazu, saygı ve sevgi, hayat tarzının sadeliği, toplum ve geleceğe karşı sorumluluk şuuru gibi duygularla ilişki kurarak insan ölçeğinde abidevilik (monumentality) olarak tezahür eder. Psikolojik estetik alanında İslâm mimarîsinin başarıları ve sınırsız çeşitlilik ve zenginliği, henüz, bütün tarihi nazar-ı itibara alınarak incelenmiş değildir.

Daha önce de bahsedildiği üzere, İslâm'ın psikolojik duygular ve tutumlar üzerindeki etkileri, biyo-sosyal varlık düzeyinin ihtiyaçları üzerinde kurduğu özel kontrol mekânizmasını teşekkül ettirir.

Şurası da âşikârdır ki, İslâm'ın faydalandığı maddî ve teknik tercihlerin başlıca özellikleri benzer genetik kaynaklara sahiptir. Kullanıcının tutumu ile gerçekleşen biçim ifadelerinin ilişkisi, psikolojik varlık düzeyinde bir biçim ifadesi olarak mimarînin bir diğer önemli konusudur.

Bu bakımdan iki ilke İslâmî tutumun temelini oluşturmaktadır. Birinci ilke, "Mescidleri yalnızca Müslümanların imar edebileceğini" ifade eden âyet-i kerîmede, ikinci ilke ise, Müslümanların din-dışı faktörlerce yönedikleri vecd halinin yıkıcı etkilerinden bahseden Hadîs-i şerifte ifadesini bulmuştur.

İslâm sanatları ve mimarîsinin tarihi ve coğrafi boyutlarıyla İslâmî tavır alışlar ve bilgiyle uygunluk içerisinde gelişmesinin karşılıklı bağımlılığını kurmak için konuyu çok daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye ihtiyaç vardır.

Daha önce iktibas ettiğim âyet-i kerîme, açıkça, bu üç alanda ve bütünleyici bir uyumun mutlak lüzumu, binanın İslâmî biçim ifadeleri ve tasarımcının Müslüman kullanıcının İslâmî tutumlarının ilişkisine dair gerçekliği dile getirmektedir. Yukarıda geçen Hadis ise Müslümanları bir vecd ve istiğrak haline, İslâm bir bilinç dini olduğu halde, bir bilinçdışı ve tatmin durumuna girmeye zorlayacak yıkıcı etkileri ifade etmektedir.

Varlığın ve çevresinin bilincinde olma, bu bilinçten ve insanın ilk gelişme düzeyi olan davranışların tutarlılığından doğan sorumluluk duygusudur, “vecd” (ecstasy) insanoğlunun tahribi ve inkârıdır.

Her İslâmî uygulama biçiminde temsil edilen insanın bilincine yönelik İslâmî gerçeklik ve tutum, Ortaçağlardan bugüne kadarki Batılı kültürlerin tavrıyla taban tabana zıttır. Gotik, Barok ve Rokoko sürekli olarak, temelde hareketi, sınırlı insan yapısı ürünlerin aydınlatılmış etkilerini ve teknik başarılarını empoze etmek suretiyle egemen olan “biçim ifadeleri”yle insanı etkilemeyi amaçlamaktadır. 19. yüzyılın ekletsizmi ve 20. yüzyılın teknolojik fetişizmi bu bakımdan Batılı Hıristiyan insan anlayışının doğrudan bir devamıdır. Bu yaklaşım, baştan ayağa günahkâr olduğu için ruhbân sınıfının, iktisadî yahut idarî güçlerin yönlendirmesine muhtaç bir insan anlayışı sunmaktadır.

Sükûnet içinde hareket

Öte yandan İslâm mimarîsi sükûnet içinde harekettir, sınırlılığın berraklığına sahiptir, ifade bakımından mütevazî ve tabiidir, dramatik yahut dayatmacı olmaksızın ziyade güzelliğe ve tezyinîliğe yöneliktir.

Büyüklüğün (azamet) etkilerinin vahşiyane bir şekilde insana dayatılması, merhamet ve gururun, tevazu, mükemmeliyet ve kendi kendine yetmenin aşırı noktalara sürüklenmesi, nötr ve hakiki bir biçim ifadesi elde etmek için İslâm mimarîsinde bertaraf edilmesi gereken yabancılaşmalardır.

Bu İslâmî yaklaşım, varlığın bilinçli bir yaratıcısı ve onun tarihî sekanları ile kendi sorumluluklarının bilincinde olarak insana, dünyaya bilinçli ve özgür olarak yönelme ve bakma hakkını, imkânını verir. İnsan üzerindeki bütün yapay, gayrimeşrû ve gayriahlakî etkileri kökten orta-

dan kaldıran İslâm, saygıdeğer bir Müslüman birey ve cemaat arayışı içindedir.

İslâm kozmolojisi, yani Müslüman’ın Allahu Tealaya, yaratılışa, insanın varoluş içindeki yerine, yeni varlık güçlerinin hiyerarşisine inanması İslâm mimarîsinin genetik kaynaklarını oluşturur.

Varlık, inançlar, bilgi ve idrakin aklı, ruhî ve dinî düzeyi, bütün sanat formlarına yansır. Bu yüzden, İslâm sanatları ve mimarîsi nihâî karakteristiklerine binaen İslâm kozmolojisinin projeksiyonlarıdır.

İnsanın psikolojik hallerinin formda yansıtılmasıyla ortaya çıkan problemler psikolojik estetik alanında bir konu olarak tartışılmıştır. Buna mukabil, Worringer’in Gotik sanata özgü değerler sistemini analiz etme çabası, sadece Gotik sanattaki Hıristiyan kültür değerlerinin yansımaları olan mekânizmaları açıklamakla sınırlı kalmıştır.

Buna karşılık Worringer’in İslâmî psişik hallerin İslâm mimarîsine yansıma mekânizmalarını tespit etme çabasına paralellik içinde hiçbir araştırma yapılmamıştır.

Bu alanda karşı karşıya kalınan güçlükler gayet iyi bilinmektedir. Birinci güçlük, “biçim ifadeleri” ve “insan davranışları ve psişik halleri” alanlarında psikolojik varlık düzeyinin sınırlarını tanımlarken ortaya çıkan İslâm inancının ve davranış formlarının, Müslümanın psişik hallerini belirlediği olgusu, inançlarla psikolojik tavır alışlar arasındaki farklılaşmayı güçleştirmektedir. Bu yazının sınırlı bağlamında meseleye açıklık kazandırmak ve daha kolay anlaşılmasını sağlamak için zorunlu basitleştirmelere başvurmak zorundayız. Bu sebeple sadece İslâm sanatının biçimini etkileyen bu İslâmî tavır alışları ve “makamları” zikretmeye çalıştık.

İslâm sanatları ve mimarîsinin tarihî ve coğrafi boyutlarıyla İslâmî tavır alışlar ve bilgiyle uygunluk içerisinde gelişmesinin karşılıklı bağımlılığını kurmak için konuyu çok daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye ihtiyaç vardır.

Mutluluk, keder, neşe, sevgi, ümit, yeis, sükûnet, sıkıntı, şevk, ihtişam gibi psişik hallerin etkilerinin yanısıra takva, saygı, rıza, vecd, şükran, tevekkül ve dürüstlük gibi İslâmî tavır alışlar ve “makamlar” İslâm mimarîsi temelinde analiz edilmelidir. ■

Rahmân ve Rahîm ve Kâdir-i Mutlak olan Allah’a inanmak emniyet duygusunun kökenini oluşturur ve sanat formlarına çokrenklilik ve aydınlık, formların berraklığı, hareketlerin sükûnu olarak yansır.

Karacaahmet Tarihi Mirası İçinde Bir Cami:

Şakirin Camii

□ Bir 21. yy. eseri olan Şakirin Camii tarihimizin, medeniyet tasavvurumuzun, sanat ve estetik anlayışımızın modern bir yansıması olarak tarihe iz bırakacak örnek bir eser niteliği taşımaktadır. Hem dış mimarisiyle, hem zarif motiflerle örülmüş iç tasarımıyla kendisini ziyarete gelenlerde hayranlık uyandırmaktadır. Zira camide İslâm estetiğinden Selçuklu sanatına, Osmanlı kültüründen Cumhuriyet ve çağdaş sanatlara kadar her motif, her dekor ince bir zevk ile nakşedilmiştir.

Şakirin Camii, Gazi, Ghassan, Ghada Şakir kardeşlerin yönetiminde bulunduğu Semiha Şakir Vakfı tarafından yaptırılarak Diyanet İşleri Başkanlığı’na devredilmiştir. Vakfın en mühim eserleri arasında olan caminin açılış tarihi 8 Mayıs 2009’dur. Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı’nın girişinde, toplam 10.000 metrekarelik bir alana sahiptir. Caminin proje tasarımı Mimar Hüsrev Tayla tarafından gerçekleştirilirken, tasarım, iç dekorasyon ve mimarî detaylar Zeynep Fadilloğlu eliyle hayat bulmuştur.

Şakirin Camii’nin İstanbul’daki kültür birikimiyle günümüz normunu birleştirmek gibi bir vazifesi de vardır. Kültürümüze sahip çıkmanın yanı sıra yeniyeye de açık olmanın nişanesidir bu camii. Bu itibarla şehrin zarafetine ve kültürel zenginliğine yakışır bir eserdir. ■